

ITINERARIS DE LECTURA
Martí DOMÍNGUEZ

Edició:

Institució de les Lletres Catalanes
Portal de Santa Madrona, 6-8
08001 Barcelona

Elaboració:

Servei d'Ensenyament del Català
Via Augusta, 202
08021 Barcelona

Autors:

Montserrat Massip i Garriga
Pere Mayans i Balcells
Vicent Sanz i Arnau

Coordinació:

Maria Areny i Busquets

Barcelona, desembre de 2000

MARTÍ DOMÍNGUEZ

1. QUI ÉS?

Martí Domínguez i Romero va néixer l'any 1966 a Madrid, ciutat en la qual va residir durant cinc anys la seva família a causa de la feina d'advocat del pare. Domínguez es va criar, però, a València, en un ambient familiar singular.

Nét de Martí Domínguez i Barberà, va créixer envoltat d'art, de música i de literatura. El seu avi fou el creador de l'Orquestra Municipal de València i és conegut sobretot per haver estat director del diari *Las Provincias* entre 1949 i 1958. Tingué diversos problemes amb la censura i fou cessat de la direcció de la publicació per haver criticat la política del govern espanyol després de les greus inundacions que afectaren la ciutat de València l'any 1957. A partir d'aquell moment, va ser un proscrit a la seva terra i ja no va poder publicar mai més en cap diari important. Fins a la seva mort, Martí Domínguez i Barberà tingué una sensació de persecució que, tal com explica el seu nét, impregnà tota la família.

Tot i la seva procedència burgesa i tradició catòlica, Domínguez i Barberà fou una persona de conviccions democratacristianes i de tarannà liberal. És significatiu, per exemple, d'aquest tarannà que, malgrat les fortes discrepàncies que tingué amb Joan Fuster, sortí en la seva defensa quan aquest patí atemptats.

Martí Domínguez i Barberà mantingué tertúlies i, per què no dir-ho, picabaralles amb personatges com Joan Fuster, Sanchis Guarner, Xavier Casp, Enric Valor... El jove Martí Domínguez i Romero visqué, doncs, encara que sigui per les contínues referències familiars, l'agitada vida cultural d'aquella València dels anys seixanta i setanta. Es pot afirmar, per tant, que la unió entre la música, la literatura i l'art en general, i el compromís social, la política, sempre van estar presents en la infantesa dels nostre autor.

Malgrat la tradició catòlica de la família, els germans Domínguez i Romero foren educats en una escola laica, el Col·legi Francès de València, on van rebre una educació agnòstica. El seu pare tenia molt clar que els seus fills no s'havien d'educar en una escola catòlica espanyola perquè, en aquell moment (començament de la dècada dels setanta), hi havia una notable diferència entre el que s'ensenyava en l'escola francesa i el que s'ensenyava en l'espanyola, tant pública com privada (principalment religiosa). En definitiva, Martí Domínguez estudià en un ambient clarament antifranquista, amb professorat de tendència esquerrana. El francès, la cultura francesa, formen part, per tant, del seu procés de formació. El francès, de fet, es converteix en la seva segona llengua. Pel que fa al català, l'autor no s'està d'explicar que el seu valencià no és el de la ciutat de València, sinó el d'Algemesí, lloc del qual procedia la família.

Ja a la Universitat de València, Martí Domínguez estudia biologia. Un interès que ve de lluny i que arrenca del fet que els seus avis tenien una casa de camp amb tarongers –el Mas de Conxa– entre Bétera (el Camp de Túria) i Godella (l'Horta). En aquest ambient rural passà, d'infant i de jove, llargues temporades i es dedicà a recollir animals i plantes, una afició que també tenien el seu avi i el seu pare. Justament fou el seu pare qui li regalà, quan tenia deu anys, la seva primera guia d'animals, un llibre de malacologia que li va servir per a la col·lecció de petxines que havia començat. Aquest col·leccionisme (col·leccionà també escorpins, mantis religioses...) el valora molt positivament, ja que obliga a posar en ordre les coses, a estudiar-les; a entendre-les, per tant. És així com es va endinsar en el món de la història natural, un món que veurem reflectit en les seves novel·les.

L'interès per la literatura neix, en el jove Martí Domínguez, paral·lelament a l'interès per la història natural. Seguint les seves pròpies paraules, el primer pas per a un lletraferit

(que no sap que ho és) és la poesia, com a necessitat d'expressió per parlar, per exemple, d'un enamorament. I així comença a escriure unes poesies que el propi autor qualifica de «terribles» i «lamentables», que mai no ha tingut interès a publicar. Considera la seva poesia una literatura de joventut que, quan fa el pas següent, esdevé ja prosa, tant narrativa com d'assaig.

La primera oportunitat per fer conèixer el que escriu la hi dona Eliseu Climent, qui li demana, a mitjan de la dècada dels vuitanta, tot un seguit d'articles setmanals sobre animals per a la revista *El Temps*. Anys més tard, alguns d'aquests articles seran recollits en forma de llibre. Literatura i biologia comencen a donar-se la mà en l'obra de Domínguez.

Durant deu anys, mentre es dedica a fer de periodista, continua els seus estudis de biologia, a causa dels quals viatja a París –on viurà tres mesos– a buscar unes arnes endèmiques, concretament al Muséum Nationale d'Histoire Naturelle de París, a la rue de Buffon. La visita (real) al magatzem del museu és la que li serveix per escriure el preàmbul de la seva obra *Les confidències del comte de Buffon*. De fet, Domínguez estava intentant preparar un assaig sobre els il·lustrats afrancesats naturalistes, però el seu interès per la literatura l'empeny a fer una novel·la sobre un d'ells: Buffon. Per tant, l'interès per la il·lustració no ve tant per la seva formació francesa sinó pels estudis de biologia. Després, continua els seus estudis a Austràlia on, a la National Library, troba una extraordinària col·lecció literària d'autors del segle XVIII que l'ajuden a acabar l'obra sobre Buffon.

Els viatges, encara que siguin d'estudis, sempre li han permès treballar en la seva literatura. Les estades a l'estranger li han proporcionat aïllament i una visió més aprofundida de les coses, dels fets. Així, va començar la seva obra *El secret de Goethe* gràcies a l'immens fons de la Biblioteca del Congrés de Washington, ciutat en la qual estava estudiant. Domínguez recorda divertit com d'estranyada estava la persona que li dirigia els estudis quan veia que un jove biòleg dedicava les seves estones lliures a llegir sobre Goethe. De fet, el científic nord-americà desconeixia qui era Goethe! Una multidisciplinarietat difícil d'entendre per a la competitiva i especialitzadíssima societat nord-americana.

Doctor en ciències biològiques, especialitzat en entomologia i coevolució, Domínguez ha fet de professor associat de ciències biològiques i actualment treballa a la facultat de periodisme, on fa producció periodística. També en la seva vida professional ha compaginat, doncs, ciència i literatura. Ara bé, Domínguez afirma que mai no ha fet periodisme científic; en tot cas, es considera tant científic com, sobretot, escriptor. En aquest sentit, per exemple, el seu *Bestiari* no vol fer divulgació científica, sinó que té una motivació purament literària.

Ha obtingut diversos premis. L'any 1997 va guanyar el premi Andròmina dels Premis Octubre de 1997 amb *Les confidències del comte de Buffon*, obra que també obtingué el premi Crexells i el de la crítica de la Universitat de València (1998). L'any 1999 guanyà el premi Prudenci Bertrana i, altre cop, el de la crítica de la Universitat de València amb l'obra *El secret de Goethe*. La novel·la *Les confidències del comte de Buffon* (1997) fou traduïda al castellà l'any 1999.

2. QUÈ ESCRIU I COM ESCRIU?

Alguns dels elements biogràfics que acabem de veure serveixen per explicar l'activitat escriptora de Martí Domínguez i les seves línies mestres.

D'entrada, cal fer esment de l'ambient familiar en què va créixer i formar-se. Ja hem vist que es tracta d'una família acomodada de tarannà valencianista i culte, en

contacte permanent amb la intel·lectualitat valenciana i amb els corrents culturals del seu temps. Això li va permetre, d'una banda, adquirir una formació cultural sòlida, en què, ja des del començament, art i ciència conviuen en l'harmonia que proporciona la curiositat; d'una altra, la seva formació al Col·legi Francès de València el va ajudar a posar-se en contacte amb els elements temàtics que més tard apareixeran a les seves novel·les.

De totes maneres, l'element distintiu de l'obra literària de Martí Domínguez ve donat per la seva formació personal com a biòleg i, més específicament, com a botànic i entomòleg. Ja d'estudiant, amb vint anys encara no, comença les seves col·laboracions a la revista *El Temps*, centrades inicialment en l'ornitologia. Amb el temps, aquesta col·laboració setmanal, titulada «Històries naturals», actua com a escola pràctica d'escriptura i va definint l'estil i la temàtica de la seva producció. A més, forneix un dels vessants de la seva creació: l'assaig. Es tracta de textos breus de tema científic però d'enfocament marcadament humanístic, en què es barregen la curiositat per la naturalesa amb referents extrets de la millor tradició il·lustrada europea o de la cultura literària catalana. Així, a cavall entre ciència, assaig i periodisme, l'autor produeix uns textos de lectura amena i fàcil, en què curiositat i erudició proporcionen al lector la possibilitat d'ampliar coneixements tot entretenint-se.

A més d'aquesta ocupació que li ha anat proporcionant ofici i estil propi, la seva feina d'estudis de la biologia li ha permès realitzar, com ja hem vist, una sèrie de viatges a l'estranger. Ha estat en aquestes estades quan s'ha decidit a escriure novel·la com a activitat complementària de la seva feina. En les seves produccions podria dir-se que fa un tractament de ficció a la mateixa temàtica que trobem en el seu assaig. Això sí, quan escriu novel·la, els temes que hi apareixen (que al capdavant giren a l'entorn de la idea bàsica de retorn a un Humanisme de base pluridisciplinària que integri coneixements científics i culturals) són tractats de manera aprofundida i matisada, amb els recursos expressius que permet el gènere novel·lístic. Per això se centra en personatges que personifiquen aquesta temàtica: el comte de Buffon –que serveix per a presentar els intel·lectuals il·lustrats i enciclopedistes del XVIII francès– o l'escriptor alemany Goethe –a cavall entre classicisme i romanticisme–; tots dos, exemples d'intel·lectual d'abans de l'especialització que havien d'introduir els canvis científics i culturals del segle XIX; tots dos, igualment seduïts pel coneixement de la Naturalesa i de la Humanitat.

En realitat, la novel·la ve a ser un mecanisme artístic que Domínguez empra per atreure el lector cap al debat d'unes idees determinades: l'Humanisme propi de la Il·lustració. Per aquesta raó rebutja l'etiqueta de fer novel·la històrica, ja que el seu interès no consisteix a recrear una determinada època, sinó a fer a conèixer les idees pròpies d'un temps o d'un personatge determinat amb la intenció moral –didàctica fins i tot– que el lector pugui formar-se uns valors humanístics.

Tant en l'assaig com en la novel·la, l'escriptura sol articular-se a partir de motius que poden arribar a ser anecdòtics (una determinada espècie d'ocell, l'origen d'una paraula, les propietats d'una espècie vegetal...) i va enriquint-se a partir de l'establiment de relacions més o menys conegudes amb referents culturals o literaris.

Apuntem-hi encara la predilecció pel tractament ajustat i desmitificador, crític, dels personatges, sobretot quan es tracta de personalitats culturals consagrades, a les quals intenta buscar sempre un contrapunt que les faci més humanes. Per això, les seves influències literàries principals passen per Stendhal, Proust, Sterne, Voltaire, Mann i Borges. Amb aquest darrer autor reconeix compartir el gust per la comparació de comportaments humans amb conductes animals, anècdotes d'Història Natural, i l'ús de la frase curta i ordenada lògicament.

Aquesta estructura bàsica del discurs la retroba en Josep Pla, un dels seus referents literaris més matiners, de qui també va adoptar inicialment el gust per l'adjectivació. En aquest sentit cal recordar que l'avi de Domínguez parlava sovint de Pla, a qui va conèixer personalment i el qual, al seu torn, li va dedicar unes ratlles en els seus escrits. La lectura dels assaigs de Joan Fuster, juntament amb el paper de mestratge cultural d'Eugeni d'Ors, conformen, amb Josep Pla, les fonts literàries bàsiques, assagístiques sobretot, que complementen Víctor Català i Josep Maria de Sagarra en el vessant pròpiament novel·lesc. Completen aquest bagatge la prolixitat explicativa de Joan Coromines, font inesgotable d'anècdotes i curiositats, i el diccionari Alcover-Moll, la qual cosa dóna a entendre, de més a més, l'interès lingüístic de l'obra de Martí Domínguez.

Si, com veiem, les obres catalanes de referència lexicogràfica constitueixen un bon viver de motius assagístics, que ve a sumar-se als que li proporcionen els seus coneixements de biologia, per a escriure les novel·les el nostre escriptor ha recorregut, a més a més, a una documentació privilegiada, ja que ha comptat amb la informació disponible en biblioteques de les millors del món, mercès a les seves estades a l'estranger i al seu coneixement de llengües.

3. ITINERARIS DE LECTURA

➤ *Peiximinuti*

Edat de lectura

Peiximinuti és una mena de calaix de sastre on podem trobar de tot. Quina és l'edat bona per descobrir alguna cosa que hi pugui haver dins d'un d'aquests calaixos? Depèn, lògicament, de què es busca, qui ho busca i per què ho busca. I si, a més, algú ens hi ajuda, arribarem a conèixer alguna cosa que potser no hauríem trobat tot sols.

És per això que recomanem la lectura d'articles escollits pel professorat a alumnes de deu a dotze anys. La lectura del recull sencer és recomanable a partir d'aquesta edat. Tot plegat dependrà d'allò que s'hi busqui: de coses per trobar-hi, n'hi ha moltes!

Estructura

Com diu Ramon Folch al pròleg del llibre, aquest recull d'articles pertany al gènere «cacauet»: un recull de miques d'enginy. Es tracta de seixanta-dos articles en què, a partir d'elements de la biosfera, Martí Domínguez *entra en un suggestiu món desbordant d'idees, paradoxes i comparances només abastables des d'un sòlid rerefons erudit en què les referències literàries, musicals i humanístiques són constants*. Són articles curts i absolutament independents, cosa que permet llegir-los i treballar-los de la manera que es vulgui.

D'altra banda, al final del llibre hi ha unes «propostes didàctiques» –exactament quaranta-sis– que serveixen perfectament per fer exercicis de comprensió lectora dels articles llegits. També hi ha un glossari, que és una eina molt útil sobretot per als lectors i lectores més joves.

Tema

Potser filant molt fi podríem parlar d'un tema comú per a tots els articles: una escapada des de la natura, en el sentit més ampli d'aquest terme. Efectivament, en els articles de Martí Domínguez qualsevol element de la natura o relacionat amb ella és una excusa per reflexionar, aprendre, comparar... És per aquest motiu que els temes que tracta l'autor al llarg del llibre formarien una llista inacabable.

Sigui com sigui, es poden emmarcar en grans temes generals, només per fer palesa la gran capacitat que té Domínguez per «escapar-se de la natura» sense marxar-ne mai. Tot plegat quedaria inclòs dins un gran tema: comportament, vida i costums de persones, animals i vegetals.

Ara bé, els articles ens condueixen a temes absolutament variats: literatura, rondalles, tradicions, amor, sexe, moda, subsistència, filosofia (el fet de riure, la mort), història, geografia, racisme, llengua... Es pot triar i remenar!

Personatges

N'hi ha de tot tipus i de tota mena: flors i arbres, animals (dels més grans als més petits) i homes (vius i morts, reals o ficticis, amb nom propi o en general). També podem considerar personatges d'alguns d'aquests articles elements propis de la naturalesa, com els rius, la neu, la pluja... I, fins i tot, funcionen com a tals algunes parts del cos humà (el penis, el nas, el clítoris, les dents...).

Suggeriments didàctics

1. Es pot fer literatura a partir de la descripció d'un animal (gran o insignificant) o un vegetal (planta, arbre, arbust...). L'activitat es pot preparar de dues maneres: o bé tot el grup-classe es posa d'acord en el «personatge» i comença a escriure a partir d'aquí, o bé cadascú tria un «personatge» diferent i escriu allò que li suggereix. Això sí, sempre intentant fer-ho a l'estil de Martí Domínguez.
2. A partir de la lectura d'un article de *Peiximinuti*, i després d'haver consultat, si cal, algun llibre o enciclopèdia, o d'haver navegat una estona per internet, l'alumnat s'identificarà amb un animal qualsevol. El professor o professora plantejarà una situació determinada (per exemple: trobada entre un mascle i una femella; l'home està a punt de matar l'exemplar escollit; l'animal té gana...). A partir d'aquí, cada alumne descriurà els «pensaments», les actituds i la manera de fer de l'animal amb el qual s'han identificat.
3. Martí Domínguez barreja els seus coneixements de biologia amb una gran font de dites populars i frases fetes. L'alumnat haurà de trobar un mínim de cinc frases fetes o dites populars que fa servir l'autor en els seus articles i escriure una carta a l'Institut d'Estudis Catalans explicant què significa cadascuna a fi que es pugui publicar un full de divulgació per potenciar-ne l'ús.
Els lectors i lectores més joves, en lloc de fer una carta, poden explicar les dites mitjançant dibuixos, fer-ne murals explicatius i penjar-los pel centre educatiu a fi que la resta d'alumnat les conegui.
4. Per a l'alumnat que cursi el batxillerat lingüístic, un bon exercici seria aturar-se a estudiar les etimologies que comenta l'autor; n'hi ha força i molt variades i divertides. I a partir de les que es troben als articles de *Peiximinuti* es pot fer un exercici de buscar-ne d'altres.

5. Fem una farmàcia. Antigament no n'hi havia: els herbolaris eren les persones encarregades de tenir herbes i plantes medicinals i donar a cadascú la més adient a la seva necessitat específica. Amb l'ajut del professorat de ciències naturals, es tracta de muntar una botiga de plantes i herbes amb «poders» especials. El recull d'articles de Martí Domínguez en dóna força pistes.

➤ *Les confidències del comte de Buffon*

Edat de lectura

És un llibre adient per a l'alumnat a partir de setze anys. Per la temàtica que s'hi desenvolupa, pensem que és especialment interessant per a estudiants de les branques més científiques del batxillerat, ja que el protagonista, Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon, fou un dels més grans naturalistes del segle XVIII. En l'obra és present el doble joc que tant interessa a Domínguez: literatura i ciència. Una simbiosi que ha de permetre al professorat donar a l'alumnat una visió més pluridisciplinària del coneixement.

Argument

A partir de la suposada troballa a la *Cave* del Museu Nacional d'Història Natural de París que fa el biòleg Domínguez d'un manuscrit signat per Georges-Louis Leclerc, el propi comte de Buffon ens explica la seva vida: la vida d'un dels més afortunats espectadors del segle XVIII, ja que va conèixer Voltaire, Rousseau, Diderot, Helvetius, Montesquieu, Linné, Maupertuis...

Coneixerem els anys de formació de Buffon, membre d'una família benestant de la Borgonya; sabrem quins van ser els seus primers estudis i els viatges que l'endinsaren en el coneixement de la història natural. Aviat assistirà a salons i a tertúlies que li permetran conèixer els filòsofs, els literats i els estudiosos més significatius del segle. Mitjançant el protagonista, coneixerem a voltes el retrat físic, i també moral, d'aquests il·lustrats i, sobretot, coneixerem quins temes els van interessar més. En definitiva, es tracta d'un relat novel·lat d'un temps realment apassionant.

Tema

La reconstrucció literària de la vida de Georges-Louis Leclerc, comte de Buffon, serveix a Domínguez per treure a la llum les idees dels il·lustrats del segle XVIII. No li interessa tant el decorat històric –sent versemblant ja en té prou–com explicar literàriament tot un seguit de valors, d'il·lusions, que fan de l'home alguna cosa més que un animal.

Personatges

Georges-Louis Leclerc, mitjançant la suposada transcripció de les seves pròpies confidències, esdevé el narrador i el fil conductor de tota la novel·la. Buffon fou el gran naturalista del segle XVIII. Influït per Leibniz i per Newton, del qual traduí al francès algunes obres, es pot afirmar que el seu transformisme preparà el terreny a l'evolucionisme del segle XIX; és, per tant, un clar precedent de Darwin.

Ja en les primeres pàgines del llibre se'ns presenta una de les principals característiques de Buffon: la prudència. Sempre considerarà que la funció de filòsof no

implicava ser un heroi. Per aquest motiu, mai no estigué disposat a desvelar el seu pensament, a fer conèixer la seva autèntica visió del món que l'envoltava, la seva concepció de l'home i de la naturalesa, si això li hagués suposat anar a la Bastilla o a Vincennes (com Voltaire o Diderot). Aquesta prudència li va permetre viure íntegrament el període il·lustrat i esdevenir un espectador de luxe del seu context. Bo i això, es passà tota la vida descobrint totes les falsedats que els naturalistes, com per exemple Réaumur, havien dit, la qual cosa el convertí en un naturalista combatiu i lluitador.

Voltaire, que tants episodis de la vida de Buffon condicionarà, és vist com una persona brillant, amb una falta de respecte absolut pel poder. Tot i haver estat a la Bastilla, continuava proclamant que havia enganyat un ministre del rei. Buffon es trobava petit i indefens davant d'un personatge tan inassolible, a voltes fantasmagòric. Sigui com sigui, però, la *Història Natural* escrita per Buffon aconsegueix denigrar, amb un involuntari sarcasme, una part de l'obra del gran Voltaire, el qual arremet ridículament contra el seu vell amic.

A part, la presència d'innombrables personatges que passen per la vida de Buffon: Madame du Châtelet –l'amiga matemàtica que serà qualificada com la dona més important del seu segle–, Réaumur –autèntic enemic de Buffon–, Helvetius –el jove filòsof encertat i divertit–, Rousseau, Montesquieu –un geni a l'altura de Newton, Bacon o Leibniz–... acaben de completar aquest viatge pel món de les idees del segle XVIII.

Suggeriments didàctics

1. Molts dels protagonistes de l'obra tenen por que les seves idees els portin a la presó. Per exemple, Montesquieu o el propi Buffon. També hem vist com Diderot va a la presó de Vincennes pels seus escrits o com Voltaire va a parar a la Bastilla.

Cal que l'alumnat busqui altres personatges del món de la ciència i del pensament que, a causa de les seves idees o dels seus descobriments, tinguessin problemes amb les jerarquies religioses o amb els «científics» oficials. La figura de Galileu, recentment rehabilitada, n'és un exemple clar.

2. En el llibre podem trobar l'epigrama voltairià: «Sóc ateu, gràcies a Déu». Recordem que l'epigrama en literatura és una composició poètica breu, normalment de dos versos, de to satíric i contingut moral, social o polític. Fou conreat, entre d'altres, per Góngora, Quevedo, Voltaire, Goethe... Als Països Catalans l'han fet servir Francesc Vicent Garcia, Frederic Soler, Apel·les Mestres, López-Picó...

L'alumnat pot buscar epigrames d'aquests autors i comentar-los a classe. Un cop comentats, pot crear les seves pròpies composicions d'aquest tipus.

3. A *Les confidències del comte de Buffon* trobem una contraposició entre dos models de jardins: l'anglès (l'anomenat jardí de paisatge, on la naturalesa es desenvolupa més o menys espontàniament) i el francès, presentat com si fos una projecció més del saló. A partir d'aquí, l'alumnat pot aprofundir en els tipus de jardins i veure quin és el model que s'ha seguit a l'hora de fer el parc o els parcs de la seva població. Alguns exemples poden ser el jardí del Laberint d'Horta, a Barcelona, el jardí Botànic, a València, o els jardins d'Alfàbia, a Mallorca.
4. Els grans avenços que el món del coneixement experimentà en el segle XVIII són presents en el llibre. Cal que l'alumnat en faci una enumeració i que expliqui quina importància tingueren i han tingut en la nostra civilització actual.

5. En l'obra es veu clarament un interès per l'empirisme. Així s'afirma que l'única manera de poder obtenir conclusions segures del comportament d'una determinada espècie és haver-lo comprovat. S'hi comenta el quadre del rinoceront d'Albrecht Dürer, que és un dels dibuixos més bells de tota la història natural, però que no és un dibuix científic, ja que el pintor alemany no havia vist mai aquest animal.

Cal que l'alumnat busqui altres exemples d'animals més o menys inventats per pintors i que en faci una descripció i després la compari amb l'animal autèntic.

6. Si s'escau, a partir de la lectura del llibre i amb l'ajut del professorat de filosofia i de religió, es pot organitzar un debat sobre la compatibilitat dels avenços del món del coneixement amb els dogmes del cristianisme.

7. L'alumnat pot fer com Martí Domínguez. Pot escollir un personatge conegut –actual o no– i inventar-se'n unes suposades memòries, en les quals, barrejant realitat i ficció, es pugui conèixer el pensament i el context en què viu el personatge.

➤ *El secret de Goethe*

Edat de lectura

Per les seves característiques temàtiques *El secret de Goethe* resulta apropiat per a nois i noies de setze a divuit anys, especialment per a estudiants del batxillerat artístic o de l'assignatura d'història de l'art. També pot resultar adient per a estudiants de les branques més científiques, en atenció a l'interès del mateix Goethe, i de l'autor, per la ciència.

Argument

Presentat com a segona part de les memòries del seu suposat autor, el pintor alemany Johann Heinrich Wilhelm Tischbein, més conegut com Tischbein *el Jove*, el text narra les relacions entre l'escriptor Johann Wolfgang Goethe i ell mateix. Aquestes relacions, iniciades a Roma arran de l'estada realitzada per Goethe en aquesta ciutat, van portar els dos personatges fins a Nàpols, on, davant l'actitud de Goethe, que tirantzava qui li era a prop amb l'objectiu de sumar-lo al seu projecte personal de transcendència, Tischbein decideix abandonar-lo per establir-se com a pintor.

A la tercera part es produeix el retrobament entre els dos personatges, a Weimar, al cap de molt de temps, quan les seves relacions de joventut, que no havien tingut continuïtat, havien passat a formar part del record i de les seves respectives personalitats. És llavors que el lector té l'oportunitat de conèixer el secret que dona títol a la novel·la.

Tema

Sens dubte, el tema central de l'obra és la personalitat del mateix Goethe, vista no pas únicament des del punt de vista de la seva grandesa i transcendència literàries, sinó també des del vessant humà, quotidià, que proporciona un personatge secundari com el seu amic Tischbein. Es tracta d'una personalitat encara en formació, que busca la seva pròpia identitat i que, per tant, presenta mancances al costat de múltiples vocacions: escriptor, pintor, botànic, físic, geòleg, aventurer, enamorat... En aquest sentit, la

novel·la ens mostra un artista total, però que encara no ha arribat a definir-se tal com ha estat conegut més tard.

En conseqüència, hi apareixen els temes que van lligats a la personalitat de Goethe: la Il·lustració com a corrent humanista en què art i ciència formen una unitat; el classicisme i el romanticisme com a opcions estètiques que solquen tot el text de la novel·la amb les continuades referències al *Werther*; la creació artística com a motiu de reflexió; la curiositat com a mitjà de coneixement del món i com a actitud vital, o l'interès per la natura com a conseqüència de la curiositat.

Personatges

La majoria dels personatges que apareixen a la novel·la són històrics. Goethe i Tischbein –protagonista i narrador– concentren el pes de la narració i hi aporten el gruix temàtic. De fet, la reflexió dialèctica que s'estableix entre aquests dos personatges esdevé un tret distintiu de la novel·la, especialment en allò referent a la visió de Goethe que transmet.

Friedrich Bury, Johann Georg Schütz, Johann Heinrich Lips, Angelika Kauffman i Karl Phillip Moritz, entre els més destacats, constitueixen el grup d'artistes –pintors els primers, escriptor el darrer– amb qui conviu Goethe en la seva estada a Itàlia. Moltes de les reflexions que proposa la novel·la parteixen de les converses que s'estableixen en les seves reunions.

D'altres, com Rafael Mengs, Johann Winckelmann i Phillip Hackert, també pintors, apareixen més com a referents artístics. De la mateixa manera que la figura de Carlota von Stein és el referent indefugible de la personalitat amorosa de Goethe, present en la reflexió al voltant del *Werther*.

Lord Hamilton i Emma Hart, personatges igualment històrics, representen la plenitud vivencial i, alhora, el conreu del classicisme que perseguia Goethe amb el seu viatge a Itàlia. Finalment, tanmateix, amb l'arribada d'Horace Nelson a Nàpols, aquests dos personatges acaben reproduint el mateix esquema amorós perfilat al *Werther*, ja que Emma esdevé l'amant de Nelson amb el consentiment de Lord Hamilton.

Faustina Antonini és una romana que manté relacions amb Goethe quan aquest ja s'ha separat de Tischbein. En certa manera, aquest personatge ocupa un lloc semblant al d'Emma Hart en relació amb l'experiència amorosa.

Destaquem encara els guies Bartolomeo i Raimundo, personatges avesats a entrar en contacte amb tota la grandesa de la Natura, que apareixen en l'ascensió al cràter del Vesuvi.

Suggeriments didàctics

1. Goethe i Tischbein fan un ampli recorregut per la Roma monumental. Això permet treballar els monuments romans que apareixen a la novel·la amb diferents activitats:
 - a) Situar sobre un plànol de la ciutat els monuments que visiten i intentar establir-ne un itinerari.
 - b) Fer un inventari d'imatges dels monuments visitats.
 - c) Buscar informació sobre algun monument en concret i fer-ne un comentari artístic.
2. Un dels focus d'interès de la novel·la és la personalitat de Goethe. Després o durant la lectura, poden destriar-se'n les característiques més importants, bé redactant-ne una

visió de síntesi, bé recopilant les seves sentències més importants. També pot fer-se una comparació entre el Goethe del principi de la novel·la, amb una personalitat encara per acabar de definir, i el que apareix al final, a Weimar.

- 3) Un dels trets distintius que té *El secret de Goethe* és la reflexió sobre l'amor que apareix tot al llarg del text. Aquest aspecte pot treballar-se des de diverses vessants:
 - a) Resseguint l'actitud de Goethe davant la seva obra *Werther* al llarg de la novel·la i la relació existent amb Carlota von Stein (es pot plantejar, per exemple, el tipus de vivència amorosa que hi apareix).
 - b) Analitzant la vida amorosa d'altres personatges, especialment la d'Angelika Kauffman i la relació amorosa que s'estableix entre Lord Hamilton, Emma Hart i Horace Nelson.
 - c) Comparant diferents models de dona: Carlota von Stein, Emma Hart, Faustina Antonini, Christiane Vulpius, sobretot tenint en compte la seva relació amb Goethe.
4. Un altre centre d'interès de la novel·la és la curiositat pel coneixement de la Natura. Pot treballar-se fent un recull de tota la varietat d'elements naturals (plantes, animals, etc.) que atreuen l'atenció de Goethe o bé concentrant-se en un aspecte concret, per exemple la seva teoria sobre els principis de la vida vegetal o la seva atracció pel Vesuvi. L'alumne pot aportar-hi la seva pròpia opinió personal.
5. La reflexió sobre l'art i la creació artística també ocupa bona part de l'atenció lectora. En aquest sentit, pot organitzar-se un debat al voltant de les teories artístiques que apareixen en les converses que mantenen el personatges de la novel·la al voltant de la pintura i la creació literària.
6. El col·leccionisme és una afecció que apareix al llarg d'*El secret de Goethe*. Pot treballar-se aquest aspecte a partir de l'experiència de l'alumnat, per escrit o oralment. Es tracta que l'alumnat exposi les seves afeccions en aquest terreny amb l'objectiu d'arribar a fer una valoració del col·leccionisme com a procediment per al coneixement del món i per a l'enriquiment cultural. El col·leccionisme de Goethe i Lord Hamilton poden servir de referent.

➤ **Bestiari**

Edat de lectura

Potser l'edat de lectura del *Bestiari* de Martí Domínguez es podria situar una mica més amunt que la que hem recomanat per a la de *Peiximinuti*. Tot i que l'estructura i el contingut poden semblar similars a primera vista, aquest recull ens sembla més adequat per a nois i noies de 14 a 18 anys.

És recomanable per a l'alumnat dels diversos batxillerats perquè es tracta d'un llibre absolutament útil i amb una possibilitat infinita de treballs tant per a batxillerats de llengües com per als científics o per als artístics, a més, lògicament, de poder ser utilitzat en crèdits interdisciplinaris.

Estructura

Bestiari és un recull de 140 articles, publicats quasi tots al setmanari *El Temps* al llarg d'uns quants anys. Per definir-ne l'estructura, potser la paraula o expressió apropiada seria dir que es tracta d'un gran llibre de capçalera. Els articles són molt curts –dues o tres pàgines com a màxim–, són independents els uns dels altres i cadascun ens suggereix un món molt diferent. És per això que pensem que es tracta més d'un llibre per anar llegint a poc a poc, assaborint-ne el bon gust a cada glop, és a dir, a cada article.

Al final del llibre hi ha quatre índexs molt complets: un índex de topònims, un d'antropònims (en què s'inclouen personatges bíblics, mitològics i literaris), un d'animals i un de plantes. Només fent un cop d'ull a aquestes pàgines ens podem fer una idea de l'abast de l'obra de Martí Domínguez.

Tema

Quan en el primer apartat insinuàvem que aquest llibre és recomanable per a diferents batxillerats, ens referíem precisament a la gran quantitat de temes que s'hi tracten. De tota manera, ens agradaria fer atenció a la coberta de *Bestiari*, que és, sense cap dubte, el resum dels articles de Martí Domínguez: es tracta de la reproducció del quadre *El paradís terrenal* de Jan Bruegel el Vell (Galeria Doria Pamphili, Roma).

Un dels grans temes que apareix en molts escrits d'aquest llibre és la pintura: a partir d'uns quadres determinats, l'autor ens fa reflexions sobre tota mena de qüestions (des de les propietats químiques de la pintura utilitzada fins al simbolisme del quadre o la història de l'artista).

Però, a més, *El paradís terrenal* ens situa en el context d'Adam i Eva, envoltats de vegetació i animals de tot tipus; i a l'esquerra del quadre, ocells. I això és el que fa precisament Martí Domínguez: volar per sobre de tots aquests aspectes i explicar-nos tot allò que li suggereix la Natura. La cultura religiosa hi és força present, sempre lligada a pintures on apareix alguna planta o algun animal dignes de ser comentats, tant des del punt de vista d'un biòleg com des del punt de vista de la cultura, les tradicions i les llegendes.

Un quadre és art, com també ho és la literatura. L'autor no en té prou de lligar pintura, naturalesa, tradicions..., sinó que les referències a grans escriptors, tant de la literatura catalana com de la universal, són in comptables. I encara que ell diu que no està fet per escriure poesia, aquesta hi apareix molt sovint.

Finalment, la pintura de Bruegel el Vell també ens serveix per fer l'últim apunt temàtic del llibre. Encara que l'autor "vola" per tot allò que es troba davant seu, les constants referències a la ciència i a científics ens fan veure que, tot i volar, toca molt de peus a terra.

Si ens fixem, doncs, en tots els aspectes que apareixen al quadre *El paradís terrenal* (homes, animals, vegetació, cel, colors, llum, llegenda, història, pintura, literatura, tradició...) i en fem una barreja, amanida amb una llengua absolutament planera però d'una gran riquesa lèxica, el resultat és aquest magnífic *Bestiari*.

Personatges

Martí Domínguez no està d'acord que els individus s'especialitzin en un sol aspecte del coneixement. Creu que la cultura, la vida, és un tot i que qui només en mira un aspecte perd part de l'objectivitat. I així ho demostra a *Bestiari*, perquè els personatges són aquest tot: la vida. Tant podem considerar com a tals els pobles que hi surten com els homes, les plantes o els animals.

Un repàs als quatre índexs del llibre ens pot donar una idea de la seva varietat. Pel que fa als topònims, tot i que Martí Domínguez ha voltat molt per aquests mons de Déu i que –com veiem en aquest índex– és capaç de parlar-nos de llocs impensables, quan se situa en qualsevol racó del País Valencià, la seva terra, ho fa amb una estimació tan especial que provoca en el lector un sentiment diferent.

Si ens aturem a repassar l'índex d'antropònims,, observem que hi ha tot tipus de personatges reals i no reals (bíblcs, mitològics, literaris), cadascun dels quals juga un paper important en l'article corresponent. El que potser sí que es pot dir és que el naturalista Carl Linné, d'una banda, i Antoni M. Alcover, Joan Coromines, Josep Pla i Joan Fuster, de l'altra, són referències presents al llarg de tot el llibre.

Quant als animals, val la pena comentar la presència important dels ocells en gran part dels articles, sigui per comentar un quadre on apareixen, sigui per parlar del seu cant o del color de les seves plomes. És per aquest motiu que a l'apartat dels temes dèiem que Martí Domínguez “vola” per la vida i va espigolant de tot arreu.

Finalment, l'autor és capaç de fer una descripció tan acurada de les plantes que apareixen a *Bestiari* que es podrien dibuixar seguint les seves indicacions. D'altra banda, mitjançant les històries i llegendes, les utilitats i les supersticions que ens explica d'elles, no fa res més que fer-nos entrar i comprendre la nostra pròpia història.

Suggeriments didàctics

1. La primera proposta didàctica és inevitable. Val la pena triar els articles en què Martí Domínguez comenta una pintura. Quan s'hagin escollit, es buscaran les reproduccions d'aquestes obres i es farà una observació detallada d'aquells aspectes que proposa l'autor i d'altres que pot suggerir el professorat d'història de l'art.
2. En cas que sigui possible, proposem fer una visita «preparada» a un museu de pintura, on l'alumnat pugui, a partir d'unes explicacions i d'un treball previ a l'aula, fer com l'autor del recull: ser capaç d'adonar-se de si tot el que trobem en un quadre té raó de ser-hi o si potser hi ha algun detall que hi desentona. Lògicament, per portar a terme aquesta activitat, també valdria la pena comptar amb la col·laboració del professorat d'història de l'art.
3. A partir d'una explicació (descripció, llegenda...) de Martí Domínguez sobre una planta, flor, arbust... cal fer un quadre actual: hi apareixerà el dibuix de l'element escollit, però en una situació d'ara. Per això, es pot partir d'alguna notícia del diari i es pot recórrer a l'ajut de l'ordinador. Caldrà, però, ser científics i tenir en compte la naturalesa de tots els elements que hi surtin. I, lògicament, també caldrà fer poesia i donar un valor especial a la planta o flor en qüestió. Aquesta també pot ser una activitat interdisciplinària (llengua i literatura, història, ciències i informàtica).
4. Tot i que cadascun dels articles de *Bestiari* és independent, després de la lectura sencera del llibre hom s'adona que hi ha temes o «personatges» que apareixen en més d'un article i vistos des de punts de vista diferents. Proposem a l'alumnat la creació de l'article número 141 (que no existeix) a partir d'encadenar uns quants articles que parlin d'un mateix tema o d'un mateix «personatge». Caldrà canviar, suprimir i afegir paraules a fi que el text resultant quedi absolutament lligat. Un cop acabat, l'article ha de tenir les mateixes característiques que els de l'autor.
5. La curiositat de Martí Domínguez és una de les claus dels seus escrits. Necessita

saber el «perquè» de tot allò que l'envolta, que llegeix... Suggestim un treball d'investigació lingüística. El professorat de llengua proposarà a l'alumnat noms de carrers o places, noms o cognoms de persones, frases fetes i dites populars propis de la localitat on es troba el centre educatiu. A partir d'aquí, l'alumnat haurà de fer un treball explicant d'on vénen aquests noms, amb l'ajut de llibres antics de la biblioteca de la localitat, de les explicacions que puguin recollir de la gent gran, d'internet... Finalment, es pot editar un diari o una revista amb tota la informació trobada.

6. Imaginem que retrocedim uns quants anys, quan no hi havia els mitjans de comunicació ni les tecnologies d'avui. L'alumnat es posarà a la pell d'un home o una dona del temps i haurà de ser capaç d'explicar els indicis que permeten establir l'arribada de la primavera, l'estiu, la tardor i l'hivern a la seva localitat. Per fer-ho, li caldrà l'ajut del professorat de ciències naturals i l'observació de les plantes i animals més propers. El recull de Martí Domínguez pot servir d'ajuda.
7. Després de llegir el *Bestiari* i a partir de les dades proporcionades per l'autor, proposem fer un inventari de plantes remeieres i de verinoses per als éssers humans, amb les explicacions corresponents. Així mateix, es pot fer un inventari dels animals (sobretot els ocells) que denoten alguna simbologia per a l'home.
8. La major habilitat que demostra Martí Domínguez en els seus articles és que al llarg d'ells parla de tot. A partir d'un títol o una frase que proposarà el professorat, els alumnes poden imitar un article d'aquest autor: es tracta de saber enganxar de tot en poc espai o espigolar ara d'aquí, ara d'allà, i fer que l'escrit resultant sigui coherent, que hi hagi elements imprescindibles com la natura, la història, la cultura i que s'endevini l'opinió de qui l'escriu.

4. QUÈ HA ESCRIT?

Narrativa

- *Les confidències del comte de Buffon*. València: Eliseu Climent, editor, 1997. [Traduïda al castellà. Madrid: Península, 1999]
- *El secret de Goethe*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- «El prat del Parnàs». Dins *Cua de bou. Literatura a les Valls d'Àneu*. Barcelona: Proa, 1999.
- «Cuqueta roia». Dins *Te de roca. Literatura a la Ribagorça*. Barcelona: Proa, 2000.

Assaig

- *Peiximinuti*. València: Eliseu Climent, editor, 1993.
- «Natura i símbol». Dins SOLANO, Antonio: *De civilitate: escrits i dansa sobre l'humanisme*. València: Universitat de València, 2000.
- *Bestiari*. València: Eliseu Climent, editor, 2000.